

ЗАГАЛЬНІ ТА СПЕЦИФІЧНІ ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті автор аналізує загальні принципи у відповідності до проблеми виховання в майбутніх учителів морально-етичної культури та обґрунтовує специфічні, серед яких: принцип цілеспрямованості; принцип опори на фундаментальну основу морально-етичної культури; принцип центрації виховання майбутніх учителів на інтроперсональному рівні; принцип співтворчості викладача і студента ву розвитку вмінь генерувати технології та методики самовиховання і виховання; принцип орієнтації на результат.

Ключові слова: принципи виховання, морально-етична культура.

Сьогодні в системі вищої освіти висувують нові вимоги до виховної діяльності та підготовки майбутніх учителів. Змінюються світогляд особистості, впроваджуються в освітній процес нові концепції та програми, пропонуються нові принципи, форми та методи проведення виховної роботи. Зокрема, нові принципи представлено в Концепції національного виховання студентської молоді [2], яка зараз активно запроваджується в навчально-виховний процес вищих закладів.

Серед останніх дисертаційних робіт принципи виховання знаходять висвітлення в таких авторів, як С. Мінюкова "Проблема принципів виховання у вітчизняній педагогіці другої половини XIX – початку XX ст.", О. Дунічєва "Виховання підлітків на принципах культури миру в дитячих молодіжних об'єднаннях" та ін.

Метою дослідження є аналіз загальних принципів у відповідності до проблеми виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури та обґрунтування специфічних, пов'язаних із загальними принципами.

Принципи виховання розуміються як загальні регулятори, що засновані на необхідності забезпечення результативності виховної діяльності і взаємодіють у цілісній системі. Питанням принципів виховання були присвячені роботи Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці, К. Ушинського та ін.

Для нашого дослідження важливим було ознайомлення із основними принципами політики в галузі освіти та виховання, висвітлених у "Рекомендаціях про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва і миру та виховання в дусі поваги прав людини і основних свобод", що була прийнята 19.11.1974 р. Генеральною Конференцією ООН з питань освіти, науки і культури. У цьому Міжнародному документі зазначено, що освіта має відповідати цілям і завданням викладеним у Статуті Організації Об'єднаних Націй, Статуті ЮНЕСКО і Загальній декларації прав людини. Так, з урахуванням того, що освіта має бути скерованою на розвиток людини, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, основними принципами політики у сфері освіти і культури визначено: глобальна перспектива в освіті на всіх рівнях і в усіх її формах; розуміння і повага до всіх народів, їхніх культур, цінностей і способу життя; усвідомлення глобальної взаємозалежності між народами і націями; здатність до спілкування з іншими; усвідомлення не лише прав, але також і обов'язків по відношенню один до одного; розуміння необхідності міжнародної солідарності і співпраці; готовність людини брати участь у вирішенні проблем свого суспільства, своєї країни і світу в цілому тощо [3].

Виховання майбутніх учителів сьогодні є важливою проблемою. Ми живемо в час соціально-економічних змін, швидкого розвитку технологій, у час, що, як ніколи, характеризується нестабільністю, великомасштабними потрясіннями, що перетворюють свідомість особистості, підвищують рівень її тривожності, агресивності, стресовразливості тощо. Від такої загрози не можна відгородитися, оскільки вона є майже в кожній особистості.

Виховання морально-етичної культури, як особливий процес, окликаний відігравати конструктивну роль у справі поширення морально-етичних цінностей. Підкреслимо, що сьогодні, потрібні особливі заходи, що мають прийматися з метою забезпечення високого рівня морально-етичної культури майбутніх учителів як під час індивідуальної, так і в груповій роботі зі студентами. У зв'язку з цим особливу увагу слід приділяти забезпеченню їх особистісному розвитку і сприяти за допомогою освіти, їх професійному зростанню.

На рішення цього завдання спрямоване проведення відповідних наукових досліджень, що включають теоретичний, психолого-педагогічний, соціологічний та культурологічний аналіз контексту корінних причин зниження рівня морально-етичної культури, розробка та прийняття ефективних заходів, а також здійснення діагностичної роботи, що забезпечить вироблення організаційних рішень з боку адміністративних працівників, викладачів та кураторів вищого навчального закладу.

Сьогодні значна кількість педагогів у професійній діяльності прагне застосовувати принципи, що викристалізувалися, перевірялися досвідом, постійно збагачувалися та враховували особливості історичної епохи, соціального середовища та життєдіяльності особистості, природні умови її проживання тощо. Серед наукової літератури (І.Бех, І. Зязюн, О. Рудницька та ін.) виділено багато принципів, на яких повинні базуватися ті чи інші методи навчально-виховної діяльності. Так, найбільш сприятливою для сучасного виховання вважається класифікація принципів, що розроблена І. Бехом згідно з відповідними законами: законом випереджального морально-духовного розвитку відносно розвитку інтелектуального; законом, згідно з яким провідною мотивацією навчання мають бути вершинні смислоціннісні орієнтири, а не лише пізнавальні інтереси; законом розвитку вищих емоційних переживань; законом оволодіння науковими знаннями в контексті людської культури; законом пріоритетності піклування про навколишній матеріальний і соціальний світ; законом, відповідно до якого потрібно йти від ідентифікації виховання зі значущим дорослим до ототожнення з ним, втілення в нього; законом занурювання в емоційні стани [1, с. 18-20]. Вибудовуючи на цих законах інноваційного виховання принципи, яким відповідало б сучасне виховання, І.Бех зазначає, що серед них має бути: принцип національної спрямованості, принцип культуровідповідності, принцип гуманізації виховного процесу, принцип цілісності, акмеологічний принцип, принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, принцип особистісної орієнтації, принцип превентивності, принцип технологізації тощо [1, с. 20-23].

Поділяючи ці ідеї, ми також вважаємо, що ефективність виховання морально-етичної культури в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів забезпечується творчим поєднанням як загальних принципів виховання студентської молоді із урахуванням Національної концепції національного виховання студентської молоді (демократичності, гуманізації, єдності навчальної та виховної діяльності, послідовності, системності і наскрізності, диференціації та індивідуалізації виховного процесу, єдності теорії та практики, природовідповідності, культуровідповідності, пріоритету правової свідомості) [2], так і специфічних принципів виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

Специфічними принципами мають бути:

– принцип цілеспрямованості виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки;

– принцип опори на фундаментальну основу морально-етичної культури особистості – українську сакральну етику;

– принцип центрації виховання морально-етичної культури на інтроперсональному рівні (рівень самовиховання, впливу на власний розвиток), через заглиблення майбутнім учителем у внутрішній особистісний вимір, рефлексію морально-етичного досвіду;

– принцип співтворчості викладача і студента в розвитку вмінь генерувати технології та методики самовиховання і виховання дітей та учнівської молоді;

– принцип орієнтації на результат у вихованні морально-етичної культури майбутніх учителів.

Охарактеризуємо загальні та специфічні принципи для виховання в майбутніх учителів морально-етичної культури.

Принципи демократичності і гуманізації процесу виховання морально-етичної культури вимагають утвердження пріоритету вільного розвитку особистості майбутнього вчителя, орієнтації його на загальнолюдські та загальнонаціональні цінності, їх пріоритет над ідеологічними. Ці принципи мають загальний характер, і мають відбиватися через сукупність таких цінностей: переконання в особистісній гідності кожного студента, у значущості для майбутнього педагога здатності до відповідальності за вільний вибір та його наслідки, в отриманні задоволення від виховання морально-етичної культури як творчого процесу.

Принцип єдності навчальної та виховної діяльності проявляється через наближення процесу виховання морально-етичної культури до процесу професійної підготовки. У результаті забезпечення органічного зв'язку аудиторних занять із вихованням морально-етичної культури в навчальних закладах студенти мають змогу не лише засвоювати знання на теоретичному і методичному рівнях, але й апробувати свої навички й уміння в конкретних педагогічних умовах навчально-виховного процесу, тим самим набуваючи досвіду самовиховання. Цей принцип на сучасному етапі має ознаки принципу технологізації, але лише в тому розумінні, що виховна діяльність майбутнього педагога організовується під час професійної підготовки як спеціально спроектована система виховних цілей, які мають бути узгоджені з рекомендаціями психологічної служби вищого навчального закладу щодо особливостей психологічного розвитку особистості кожного студента та з професійними вимогами до моральної компетентності.

Принцип послідовності у вихованні морально-етичної культури зумовлений закономірностями психологічного розвитку особистості. Перед студентами формуються завдання й вимоги, які не перевищують їхніх можливостей. Реалізація принципу послідовності забезпечує поетапність виховання морально-етичної культури на основі поступового здійснення виховних завдань; вибір спеціальних виховних програм, фіксацію результатів спостережень за ефективністю та доцільністю форм і методів з метою забезпечення відповідності між змістом та інструментарієм для його реалізації; широке використання можливостей диференціації при організації лекційних, семінарських, лабораторних занять і самостійної роботи студентів.

Принципи системності і наскрізності у вихованні морально-етичної культури зумовлені закономірністю, що розвиток моральності ніколи не починається без основи. Це послідовний процес зміни стадій, кожна з яких ґрунтується на попередній і виступає підґрунтям для наступної. Урахування цієї закономірності зумовлює чітку структурну організацію виховного процесу у вищому навчальному закладі, раціональний розподіл його на рівні організації та передбачає спеціальні форми та види діяльності на даних рівнях.

Згідно з принципами диференціації та індивідуалізації виховного процесу вибір завдань морально-етичного характеру і контроль за їх виконанням здійснюється з урахуванням рівня морально-етичної культури кожного студента. Найперспективнішою лінією психолого-педагогічних досліджень в Україні є опрацювання технологій індивідуально або особистісно - орієнтованого навчання та виховання, метою якого є постійне збагачення знань студентів досвідом формування механізму самореалізації особистості. Саме тому при застосуванні такого принципів викладачі спочатку діагностують рівень морально-етичної культури майбутніх учителів, а вже потім, на основі уважного спостереження, обирається спеціальна програма і методика виховної роботи з ними.

Принцип єдності теорії та практики у вихованні морально-етичної культури майбутніх учителів пояснюється рішенням актуальних завдань виховання морально-етичної культури з опорою на теорію і практику морально-етичного виховання. Вважаємо, що майбутні педагоги здатні не просто отримувати інформацію та накопичувати її, а й спроможні оволодівати практичними навичками у самовихованні та виховній роботі з дітьми та учнівською молоддю.

Принцип природовідповідності забезпечує найбільш природні напрями в організації виховання морально-етичної культури студентів з урахуванням їх індивідуально-психічних особливостей. Цей принцип має велике значення, оскільки організація виховного процесу завжди окреслює межі того простору, де найповніше розкриваються в психофізіологічних характеристиках учасники навчально-виховного процесу.

Принцип культуровідповідності передбачає формування змісту виховання послідовно, у поєднанні з сучасними досягненнями вітчизняної та світової культури, з урахуванням традицій українського народу. Цей принцип набуває особливого значення, адже виховання морально-етичної культури здійснюється саме як культурологічний процес.

Принцип пріоритету правової свідомості у вихованні морально-етичної культури полягає в обізнаності майбутніми учителями щодо дії ключових політичних документів та документів сфери освіти, що спрямовані на вирішення проблем морально-етичного характеру. Це такі ключові документи: Конституція України, Загальна декларація прав людини ООН, Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, Європейська соціальна хартія, Конвенція з прав дитини, Закон України "Про захист суспільної моралі", Закон України "Про охорону дитинства",

Закон України "Про молодіжні та дитячі громадські організації", Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації", Наказ МОНУ "Про життя додаткових заходів щодо профілактики та запобігання жорсткому поводженню з дітьми", Національна доктрина розвитку освіти, Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепція національного виховання студентської молоді, Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, Кодекс честі викладача, Кодекс честі студента та ін.

Принцип цілеспрямованості виховання морально-етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки як специфічний принцип, урахує характер виховної роботи, який передбачає наявність конкретної цілі (місії) та підпорядкованості їй завдань, що реалізується через відповідні виховні програми та технологію її запровадження. У цьому процесі виявляється необхідність співпраці, співуправління, самоврядування тощо. При цьому виховання майбутніх учителів у процесі професійної підготовки є найбільш ефективним засобом, якщо орієнтує на навчання майбутніх учителів тому, в чому полягає мета виховання, які основні моральні якості мають бути сформовані у ідеального вчителя, як забезпечити здійснення цієї роботи, і як заохотити дітей та учнівську молодь у процесі практичної підготовки до виховної роботи. При цьому цілеспрямованість ми розглядаємо як невідкладний імператив; у зв'язку з чим необхідно заохочувати майбутніх учителів до систематичного і раціонального планування й діагностики процесу виховання морально-етичної культури, особистісного зростання тощо.

Принцип опори на фундаментальну основу морально-етичної культури особистості – українську сакральну етику – полягає в розумінні студентами її найважливіших функцій, що надає знання про її прояви в суспільному житті, спрямоване на гармонійний розвиток майбутніх учителів, на формування моральної свідомості тощо. Важливо що в процесі професійної підготовки студенти усвідомлюють роль і значення морально-етичної культури в певній хронології під час розкриття культурних, соціальних, економічних, політичних і релігійних подій у житті українського народу, починають розуміти, яким чином впливали моральні якості відомих діячів в інших людей, на розвиток країни та міжнародних відносин тощо.

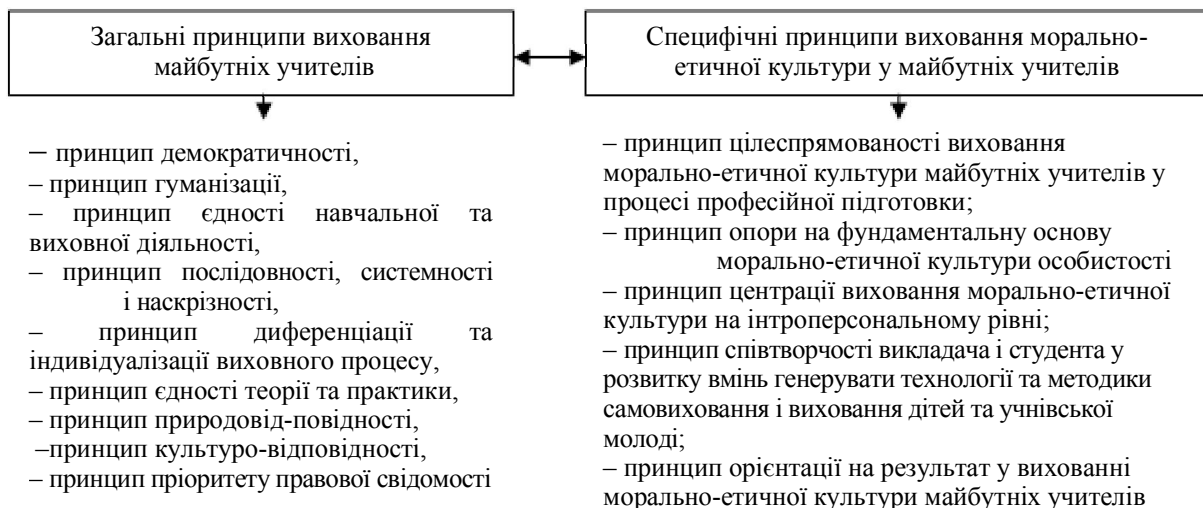
Принцип центрації виховання морально-етичної культури на інтроперсональному рівні реалізується через заглиблення майбутнім учителем у внутрішній особистісний вимір, уміння здійснювати рефлексію морально-етичного досвіду. Реалізується він також через самооцінку виховних результатів, самостійного відбору психолого-педагогічного матеріалу для виховання, розробки нових вправ для саморегуляції тощо. У цьому контексті студентам рекомендується самостійно сприяти поліпшенню виховних програм, намагатися розуміти протилежні та полярні позиції, що має зміцнювати стосунки в академічній групі, факультеті, університеті загалом.

Принцип співтворчості викладача і студента в розвитку вмінь генерувати технології та методики самовиховання і виховання дітей та учнівської молоді реалізується через організацію проблемно-діалогічного характеру виховної дії, що спрямована на взаємозбагачення науково-педагогічних працівників і студентів, підтримання суб'єкт-суб'єктних взаємин між учасниками виховного процесу. Основна увага в такому плані завжди прикута до партнера, його емоційного та психологічного стану під час генерації ідей, критичного відбору форм, методів виховання тощо. При цьому процес виховання майбутніх учителів скеровується викладачем на протидію тому впливу, що викликає почуття страху і відчуження; сприянню формування в майбутніх учителів навиків творчого мислення, здатності до власного погляду на специфіку виховної роботи та конструктивному оцінюванню ідей, виховних технологій з позицій моральних цінностей особистості і суспільства.

Принцип орієнтації на результат у вихованні морально-етичної культури майбутніх учителів передбачає повернення уваги учасників процесу виховання на досягнення певного рівня морально-етичної культури за допомогою позитивної мотивації, на формування сукупності спеціальних знань і вмінь, готовності майбутніх учителів до самовиховання та проведення творчої виховної роботи із дітьми та учнівською молоддю, навичок самоконтролю і рефлексії морально-етичного досвіду. При цьому важливим з боку викладачів стає готовність до підтримки і втілення в освітній процес творчих виховних програм, що базуються на наукових дослідженнях у сфері проблем виховання морально-етичної культури. Це означає необхідність приділення особливої уваги питанням підвищення рівня якості навчальних планів, змісту підручників та посібників, нових підходів до проведення занять, удосконалення навчальних матеріалів, що мають включати нові виховні технології, з метою виховання таких моральних рис та якостей: здатність до любові, співпереживання, толерантності тощо.

Отже, на всіх ланках управління вищого навчального закладу виховання морально-етичної культури вимагає злагодженої, системної роботи, дотримання процесуальних і адміністративних норм, розуміння закономірностей виховного процесу тощо.

Сукупність принципів і її взаємозв'язків наочно відображена у схемі (див. рис. 1).

Отже, обґрунтовані нами принципи тісно взаємопов'язані між собою та у формують стратегію діяльності викладачів, визначають зміст виховної діяльності в процесі професійної підготовки. Перспективою подальшого дослідження є розробка авторської концепції щодо виховання морально-етичної культури майбутніх учителів з урахуванням сучасних тенденцій у системі національної освіти і виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник / І. Д. Бех. – К.: Вид-во "Либідь", 2008. – 848 с.
2. Рішення Колегії МОН України "Про затвердження Концепції національного виховання студентської молоді" // від 25 червня 2009 р. (протокол № 7/2-4). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www. mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/13_07/](http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/13_07/)
3. Рекомендація про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва і миру та виховання в дусі поваги прав людини і основних свобод // Прийнята 19.11.1974 р. Генеральною Конференцією ООН з питань освіти, науки і культури на її 18 сесії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon. rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o788&sp=i](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o788&sp=i)

Подано до редакції 11.07.11
